

Szolidaritás és jog

1971-ben született Budapesten. 1995-ben szerzett diplomát az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán. Jelenleg az Alkotmánybíróság munkatársa és a heidelbergi Ruprecht-Karls Egyetem doktorandusza.

A szolidaritás szó köznapi értelme szerint közösségvállalást jelent, közösségvállalást azokkal, akik valamilyen szempontból hátrányos helyzetben vannak. A hátrány jelenthet ebben az értelemben pillanatnyi vagy átmeneti élethelyzetet, de tartós nehézséget vagy életre szóló állapotot is. Aki szolidáris, annak célja mindig a hátrányt szenvedő helyzetének javítása. Ha tehát a szolidaritás és a jog összefüggéseit keressük, akkor arra a kérdésre keressük a választ, vajon mennyiben és hogyan szolgálja a jog a hátrányt szenvedők helyzetének javítását.

A hátrányos helyzetűek segítségével kapcsolatos jogi szabályok elsősorban az állam számára állapítanak meg kötelezettségeket: az európai alkotmányok csak egészen kivételesen kötelezik az állampolgárokat egymással szembeni szolidaritásra.¹ Ez természetes is, hiszen jogi eszközökkel csak kivételes esetekben lehet valakit az embertárs segítésére kényszeríteni. Az állam beavatkozása mindazonáltal számos területen csak ott válik indokolttá és szükségessé, ahol az egyes emberek közötti szolidaritás kevésnek bizonyul: az államnak a hátrányt szenvedők helyzetének javításával kapcsolatos tevékenysége mindenképpen másodlagos jellegű. Az alábbiakban ezért először az állam szolidaritással kapcsolatos kötelezettségeit veszem szemügyre, majd azt vizsgálom, hogy a társadalom egyes tagjai közötti közösségvállalást mennyiben írják elő vagy segítik a jogszabályok.

¹Például az 1946. évi francia alkotmány preambuluma 12. bekezdése szerint: „A nemzet kinyilvánítja minden francia egyenlőségét és szolidaritását azon terhekkel kapcsolatban, melyek a nemzeti szükséghelyzetekben keletkeznek.”

Az állam és a társadalmi közösségvállalás

Az anyagilag hátrányos helyzetben lévőek segítése

A társadalomban valamilyen módon hátrányt szenvedők támogatása nem szükségszerűen jelenik meg célként vagy kötelezettségeként az egyes államok alkotmányaiban. A korai és máig hatályban lévő alkotmányok — mint például az Egyesült Államok 1787 óta hatályos alkotmánya és annak későbbi kiegészítései, vagy a Svájci Államszövetség 1874-ben született alkotmánya — egyáltalán nem tartalmaznak ilyen jellegű előírást. Ennek oka lényegében az, hogy az alkotmányosság kialakulásakor az alapvető cél az államnak jogi korlátok közé szorítása és az állampolgároknak az állammal szembeni szabadságának biztosítása volt. Az a gondolat, hogy az államnak a polgárok jólétével kapcsolatban kötelezettségei lehetnek, csupán a 19. század végén jelenik meg. Számos demokratikus európai államban már az I. világháború után születnek olyan alkotmányi rendelkezések, melyek az állam szociális felelősségét juttatják kifejezésre.² A szociális célú alkotmányi rendelkezések terjedése tovább folytatódik a II. világháborút követően, aminek oka egyebek mellett az a felismerés, hogy a társadalmon belüli kirívó egyenlőtlenségek

²Elsőként a Weimari Köztársaság alkotmánya (1919), majd többek között Finnország (1919), Lengyelország (1921), Olaszország (1927) és Írország (1937) alkotmánya tartalmazott szociális célú rendelkezéseket.

és a szegénység hosszú távon a demokrácia alapjait is veszélyeztethetik.

A társadalmi léptékű szolidaritással kapcsolatban az állam szociális felelőssége az, ami alkotmányi szabályozást nyer. Ebben az összefüggésben két központi jelentőségű alkotmányos elv adhatja a kiindulópontot: az emberi méltóság tiszteletben tartása és védelme, illetve az állampolgári jogegyenlőség elve.

Az *emberi méltóság* jogi értelemben az ember ember-mivoltának önértéke és az azt megillető tiszteletre vonatkozó igény. Minden emberi jog³ forrása és kiindulópontja az emberi méltóság.⁴ Noha elsősorban nem anyagi vonatkozásai vannak, mégsem lehet emberi méltóságról beszélni, ha annak legminimálisabb anyagi feltételei hiányoznak. Ezért az állam nem veheti el azokat a javakat polgáraitól, melyek az emberhez méltó élethez szükségesek. Mi több, ezeket a javakat magának az államnak kell biztosítania, ha a polgárok nem képesek azt maguk megszerezni.⁵ Szigorúan véve ez a követelmény csak a legalapvetőbb szükségletekre vonatkozik, pusztán az emberi méltósághoz való jog alapján több nem követelhető meg az államtól. Azonban az emberi méltóság indoka és kiindulópontja lehet olyan további alkotmányi előírásoknak, melyek az emberhez méltó életnek minden hátrányos helyzetben lévő polgár számára való biztosítását célozzák meg. Az emberi méltóságnak ezt a vonatkozását szépen juttatja kifejezésre a belga alkotmány 23. cikke, mely kifejezetten az emberi méltóság után, az emberhez méltó élet biztosítása érdekében garantal számos gazdasági, szociális és kulturális jogot.⁶

A másik lehetséges kiindulópont a *jogegyenlőség elve*. Ez az elv szűkebb értelemben azt jelenti, hogy a jogszabályok indokolatlanul nem kezelhetnek azonos helyzetben lévőket különbözőképpen, illetve különböző helyzetben lévőket azonosan. Tágabb értelemben véve azonban a jogegyenlőség elve jelentheti azt is, hogy az állam a ténylegesen meglévő esélyegyenlőtlenségek kiegyenlítése érdekében köteles a javakat egyenlően elosztani.⁷

Ilyen háttér mellett csaknem valamennyi nyugat-európai állam alkotmánya valamilyen módon kifejezésre juttatja, hogy a bizonyos okokból *hátrányt szenvedők helyzetének javítása az állam kötelessége*.⁸ De olyan országokban is, mint például az Egyesült Királyság vagy Svájc, ahol ilyen alkotmányi rendelkezést nem találunk, a felső bíróságok jogértelmezés útján eljutnak ugyanerre a következtetésre.⁹ Túlzás nélkül állítható tehát, hogy Európa nyugati felében az alkotmányos rendnek része az a gondolat, hogy az állam valamilyen felelősséggel tartozik a gyengébbek élethelyzetének javításáért. Mindazonáltal a lefektetett szabályok nem olyan konkrétak és kivételt nem tűrőek, mint a szabadságjogok garantálása. Az ugyanis, hogy egy ország mennyit és hogyan fordíthat a hátrányokat szenvedők helyzetének javítására, a mindenkori gazdasági helyzettől és a társadalom egyes rétegei között aktuális

³Az emberi jogokat alkotmányba foglalásuk esetén alapjogoknak is nevezzük.

⁴Vö. mindenekelőtt a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának és a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának preambulumával, mely szerint: az emberi jogok „az emberi lény vele született méltóságából erednek”.

⁵A vonatkozó magyar alkotmányos szabályokról lásd lentebb.

⁶Igy egyebek között a szociális biztonsághoz, az egészségvédelemhez vagy a megfelelő lakáshoz való jogot.

⁷Ezt juttatja kifejezésre a magyar Alkotmány 70/A. § (3) bekezdése, mely kifejezetten a jogegyenlőség megvalósítása érdekében kötelezi a Magyar Köztársaságot az esélyegyenlőtlenség kiküszöbölését célzó intézkedések megtételére.

⁸Kivétel Ausztria, az Egyesült Királyság és Svájc.

⁹Mindkét országban született olyan bírói ítélet, mely megállapította, a bevándorlóknak bizonyos esetben joga van a legalapvetőbb szükségleteket biztosító szociális segílyre. Ezt a jogot egy angol felső bíróság végeredményben az emberiség követelményére alapozta. *Vö. R v Secretary of State for Social Security, ex parte Joint Council for the Welfare of Immigrants; R v Secretary of State for Social Security, ex parte B*, All England Law Reports 6 November 1996, 385. A svájci Legfelsőbb Bíróság pedig íratlan alkotmányos jognak minősítette a létminimum állam általi garantálását. *Vö. BGE 121 II 367 és köv.*

¹⁰*Vö. a magyar Alkotmánybíróság határozatai közül: 422/B/1991. AB (ABH 1992, 471, 472); 1588/B/1991. AB (ABH 1994, 510, 511-512).*

¹¹„Hasonló értelemben határozott a magyar Alkotmánybíróság, először 32/1991 (VI. 6.) AB, ABH 1991, 146, 163.

¹²A magyar Alkotmánybíróság határozatai közül például: 26/1993 (IV. 29.) AB, ABH 1993, 196, 199; 43/1995 (VI. 30.) AB, ABH 1995, 188, 191.

kompromisszumoktól függ. Egészen egyértelműen juttatja ezt kifejezésre az írásközmű, melynek 45. cikke a szociálpolitika irányelvei címszó alatt kifejezetten deklarálja, hogy az ott lefektetett állami kötelezettségek — például a gazdaságilag gyengébb csoportok érdekeinek védelme — a parlament tevékenységének pusztán vezérfonalai, azok betartása felett semmifajta bíróság nem őrökdi.

A magyar Alkotmány számos olyan rendelkezést tartalmaz, mely az állam szociális felelősségét juttatja kifejezésre. Noha az Alkotmány nem minősíti Magyarországot szociális állammá, a 16. és 17. §-ok két olyan célt fogalmaznak meg, melyek a szociális államnak fontos elemei. A 16. § szerint a Magyar Köztársaság különös gondot fordít az ifjúság létbiztonságára és nevelésére, védelmezi az ifjúság érdekeit. A 17. § szerint pedig a Magyar Köztársaság kiterjedt szociális intézkedésekkel gondoskodik a rászorulókról. Mi több, az Alkotmány 70/D.-70/F. §-aiban foglalt rendelkezések kifejezetten jogot adnak mindenkinek a legmagasabb szintű testi és lelki egészségre, a szociális biztonságra és a művelődésre. Kérdés mármint, mennyiben és hogyan kötelezik ezek az előírások a törvényalkotót.

A 16. és 17. §-nak már a megfogalmazása is nyilvánvalóvá teszi, hogy ezekből a rendelkezésekből nem vezethető le konkrétan megfogható állami kötelezettség. Annyi azonban igen, hogy az állam minden tőle telhetőt köteles megtenni a leírt célok megvalósítása érdekében. Hogy ezt megfelelően vagy elégtelenül teljesít-e, nem mondható meg az Alkotmány alapján.¹⁰ Nem sokkal megfoghatóbbak azonban a 70/D.-70/F. §-okban biztosított jogok sem. Nyilván nem értelmezhető úgy például a szociális biztonsághoz való jog, hogy az anyagilag hátrányos helyzetbe kerülők az Alkotmány alapján meghatározott összegű támogatást, avagy az életszínvonal fenntartását követelhetnék az államtól,¹¹ hiszen az állam csak annyit tud fordítani a gyengébbek támogatására, amennyit a lehetőségei megengednek.

A szociális államcélok és jogok tartalmának ez a viszonylagos meghatározatlansága nem jelenti azt, hogy Alkotmányba foglalásuk pusztán a társadalmi léptékű szolidaritás szimbolikus kifejeződése lenne. A magyar alkotmánybírói gyakorlat több olyan minimumkövetelményt levezetett a szociális jogokból, melyek kizárják az államon keresztül érvényesülő szolidaritás teljes felszámolását. A legfontosabb ezek közül a szociális biztonsághoz való jogból fakadó alkotmányi parancs: az állam köteles létrehozni és életben tartani *egyfajta társadalombiztosítási rendszert*.¹² Hogy ez a társadalombiztosítás hogyan épüljön fel, adóból vagy járulékokból finanszírozzák-e, önkormányzat igazgassa vagy állami felügyelet alatt legyen-e: a törvényalkotóra tartozik.¹³ Valamilyen társadalombiztosításnak azonban működni kell. Ebben a követelményben az a felismerés tükröződik, hogy a mai világban számos

¹³Vö. legutóbb 16/1998. (V. 8.) AB, ABH 1998, 140, 145.

¹⁴Például Svájcban a lét-minimumhoz való jog íratlan alkotmányos jognak minősül (Vö. 4. jegyzet); Németországban az emberi méltóságot garantáló alkotmányi passzusból és a szociális államiság elvéből vezette le a Szövetségi Alkotmánybíróság a lét-minimumhoz való jogot (Vö. BVerfGE 82, 60, 85).

¹⁵43/1995 (VI. 30.) AB, ABH 1995, 188, 192; 32/1998. (VI. 25) AB, ABH 1998, 251.

¹⁶Hogy mennyire fontos ez a követelmény, egy példa érzékeltetheti. Az Egyesült Államokban 1996-ban született egy törvény, mely szerint szociális segélyt — tehát azt a támogatási formát, melyet a semmilyen más jövedelemmel nem bírók kapnak — egész élete során maximálisan 5 évig veheti igénybe az, aki rászorul. Egy ilyen törvény nagy valószínűséggel elmentéses lenne a magyar Alkotmánnyal.

¹⁷Vö. 79/1995 (XII. 21.) AB, ABH 1995, 399, 404.

Az állam és az egyéb hátrányos élethelyzetek

olyan esemény érheti az embert, melynek — elsősorban anyagi — következményeit egyedül nem képes elhárítani. Már egy kisebb betegség is olyan költségekkel járhat, melyek a többség számára megfizethetetlenek. De legalább ilyen súlyú a munkanélküliség veszélye, nem beszélve az öregedéssel járó munkaképesség-csökkenésről. Ha a társadalom nem osztja szét egymás között ezeket a terheket, akkor előbb vagy utóbb a nagy többség ellehetetlenül.

Ezen túlmenően van még egy fontos, a szociális biztonsághoz való jogból levezetett minimumkövetelmény, amely a leginkább hátrányos helyzetben lévőkkel szembeni felelősséget juttatja kifejezésre. Több nyugat-európai országban ezt a követelményt a *lét-minimumhoz való jogként* határozzák meg.¹⁴ Magyarországon az alkotmánybírói gyakorlat úgy fogalmaz, hogy a szociális ellátás mértéke egészében nem csökkenhet egy bizonyos minimális szint alá: az állam szociális ellátások összességével, tehát nem szükségszerűen egyfajta segéllyel, olyan megélhetési minimumot köteles biztosítani, mely elengedhetetlen az emberi méltósághoz való jog megvalósulásához.¹⁵ Még ha nem is definiálható pontosan, mi ez a minimális szint, annyi bizonyos, hogy az állam nem engedheti el a legalapvetőbb anyagi szükségletet szenvedők kezét.¹⁶

A szociális „alapjogok” közül a szolidaritás szempontjából említést érdemel még a *művelődéshez való jog*. A társadalomban meglévő különbségek kiegyenlítése nagymértékben függ attól, hogy a hátrányosabb helyzetben lévők gyermekei is ugyanúgy hozzájussanak a tanulás lehetőségéhez. Ezért írja elő az Alkotmány az ingyenes és kötelező általános iskolai oktatást, a képességeihez képest mindenkinek hozzáférhető közép- és felsőfokú oktatást, valamint a tanulók támogatását.¹⁷

A szociális tárgyú alkotmányi rendelkezések tehát az államon keresztül érvényesülő társadalmi szolidaritás minimumát határozzák meg. Ezen túlmenően a magyar joggyakorlatban két olyan alkotmányos elv, illetve alapjog jutott fontos szerephez, melyek eredendően nem az állam szociális felelősségének kifejezését voltak hivatottak szolgálni: a jogbiztonság elve és a tulajdonhoz való jog. Ezek az alkotmányos szabályok a saját pénzbeli szolgáltatás vagy a társadalom számára hasznos áldozatvállalás árán szerzett jogosultságokat védik.¹⁸

Az állam felelőssége nem csak az *anyagilag* hátrányos helyzetben lévőkkel szemben áll fenn. A testi fogyatékoság legalább olyan hátrányos lehet, miként a valamilyen fajhoz, valláshoz, nemzethez vagy társadalmi csoporthoz való tartozás is. A magyar Alkotmány nem tartalmaz részletes előírásokat valamennyi hátrányos élethelyzet javítására. Egyedül a nemzeti és etnikai kisebbségek számára biztosítja a közéletben való részvételt, saját kultúrájuk ápolását, anyanyelvük használatát, az anyanyelvű oktatást, illetve a saját nyelven való névhasználat jogát. Ily módon enyhíthető a nemzeti és etnikai kisebbségek hátránya, mely abból fakad,

¹⁸Az alkotmánybírószági gyakorlatból ld. 28/1992 (IV. 30.) AB, ABH 1992,155,156;11/1991 (III. 29.) AB, ABH 1991, 34, 35; 62/1993 (XI. 29.) AB, ABH 1993, 364, 367; 43/1995 (VI. 30.) AB, ABH 1995,188 és köv.; 56/1995. (IX.15.) AB, ABH 1995, 260, 264 és köv., 38/1996 (IX. 25.) AB, ABH 1996,126,128 és köv.; 34/1997 (VI.11.) AB, ABH 1997,174,187.

¹⁹Nem hagyható azonban figyelmen kívül, hogy a kisebbségek jogosultságai nem pusztán hátránysabb helyzetükkel, hanem azzal a felismeréssel is összefüggnek, hogy a kisebbségek fennmaradása a társadalom számára önálló érték. Vö. az Alkotmány 68. § (1) bekezdését: A Magyar Köztársaságban élő nemzeti és etnikai kisebbségek részesei a nép hatalmának: államalkotó tényezők.

²⁰Az Alkotmány szövege szerint csupán az emberi illetve állampolgári jogok tekintetében tiltja a megkülönböztetést. Az Alkotmánybírószág azonban úgy értelmezte ezt a tilalmat, hogy az mindenfajta jog általi megkülönböztetésre vonatkozik. Vö. először 59/1992. (XI. 6.) AB, ABH 1992, 271, 273.

hogy nyelvük és kultúrájuk különbözik az őket körülvevő környezetétől.¹⁹

Az Alkotmány ugyanakkor tilt *mindenfajta*, személyek közötti megkülönböztetést, így például faj, szín, nem, nyelv, vallás vagy más helyzet szerint.²⁰ Ez a tilalom közvetlenül csak az államra vonatkozik, hiszen az alapjogok általában csak az államot kötelezik tartózkodásra vagy esetleg cselekvésre. Miután azonban számos hátrányos élethelyzet — például valamely kisebbséghez tartozás — pontosan a társadalom tagjainak magatartása miatt hátrányos, a megkülönböztetés tilalmának a személyek egymás közötti viszonyaira is ki kellene terjednie. Egy ilyen tilalom, ha nem is növeli az emberek egymás közti szolidaritás-érzését, mindenképpen a hátrányos helyzetben lévők javát szolgálja. Ennek megfelelően mondja ki a magyar Alkotmány azt, hogy a hátrányos megkülönböztetést a törvény szigorúan bünteti. Így a törvényalkotó köteles olyan törvényeket alkotni, amelyek a megkülönböztetést a polgárok számára is megtiltják.

Ezzel kapcsolatban az Alkotmány egy általános kötelezettséget is felállít. Eszerint a Magyar Köztársaságnak a jogegyenlőség megvalósulását az esélyegyenlőtlenségek kiküszöbölését célzó intézkedésekkel is segítenie kell. Ez a kötelezettség vonatkozik az anyagilag hátrányos helyzetben lévőkre, de az egyéb szempontból hátrányt szenvedőkre is. Mindazonáltal tartalma konkrétan nem határozható meg: a jogalkotó maga dönti el, hogy a lehetőségekhez képest az esélyegyenlőtlenség hogyan csökkenthető a legjobban.²¹

A méltányosság jogi intézménye

A méltányosság jogi értelemben a jogszabály alkalmazására köteles állami szervnek adott felhatalmazás arra, hogy konkrét esetben az általános szabály alól *az érintett javára kivételt engedjen*. Ez szólhat valamilyen kötelezettség alól részben vagy egészben való mentesítésre vagy valamilyen jogosultság megadására is. A méltányosság lehetővé tételének indoka az, hogy az általános szabály megalkotásakor nem lehet minden lehető egyedi ügyet tekintetbe venni, ezért egyes esetekben ugyan törvényes, de igazságtalan helyzetek keletkezhetnek. A méltányosság gyakorlásának ugyanakkor határt szab a jogbiztonság elve, mely a szabályok kivétel nélküli alkalmazását igényli. A szolidaritáshoz ott kapcsolódik a méltányosság jogi intézménye, hogy általa a közhatalom nevében eljáró hivatalnok lehetőséget kaphat az érintett helyzetének figyelembevételére, és ez alapján a konkrét szabályozással összefüggésben hátrányba kerülőkkel vagy azokkal szembeni kedvezőbb döntésre, akik általában hátrányosabb helyzetben vannak. A méltányosság tehát mind a konkrét szabályozás összefüggésében méltánytalanul hátrányba

²¹422/B/1991. AB, ABH 1992, 471, 472; 2100/B/1991. AB, ABH 1992, 554, 557; 581/B/1990. AB, ABH 1992, 645, 646; 1588/B/1991. AB, ABH 1994, 510, 512.

kerültekkel, mind pedig az általában hátrányos helyzetben lévőkkel szemben lehetőséget ad a szolidaritásra. Ily módon a méltányosság intézménye kiegészíti azokat a jogszabályi rendelkezéseket, melyek a hátrányt szenvedők nagyobb csoportjainak támogatását célozzák állami eszközökkel.

Az embertársak közötti szolidaritás és a jog

Ahogy említettem, az alkotmányok csak kivételesen írják elő azt, hogy a polgárok egymást segítsék. A magyar Alkotmány is ezt az álláspontot képviseli, hiszen általános, a polgárokat szolidaritásra kötelező rendelkezés nem található benne. Egyedül talán a gyermekeknek a családjukkal illetve szüleikkel, gondviselőikkel szembeni jogairól szóló rendelkezések tekinthetők kivételnek.²² Ezek azonban nem pusztán az embertárs iránti szolidaritást, hanem a családi (vagy nevelő és nevelt közötti) kötelékből származó kötelezettségeket juttatják kifejezésre.

Az ember embertárs iránti szolidáris magatartásának jogi eszközökkel való kényszerítésére az alkotmány szintje alatti jogszabályok is csak szűk körben tartalmaznak rendelkezéseket. Ez érthető is, hiszen a szolidaritást kikényszeríteni csak kivételes esetben lehetséges. Amennyiben a társadalmi léptékű szolidaritás nem az államon keresztül érvényesül, a szolidaritás inkább erkölcs és nem jog dolga. A magyar jogi szabályozás is az embertárs segítségét csak *a legvégső esetben* teszi kötelezővé: akkor, ha valaki sérült vagy élete, testi épsége közvetlen veszélyben van. Ilyen helyzetben a segítségnyújtás elmulasztása bűncselekmény.

A családtagot jogilag szintén kötelesek vagyunk segíteni. A családi jog szabályai szerint ez a segítségi kötelezettség *tartási kötelezettséget* jelent, azaz az érintett anyagi szükségleteiről való gondoskodást.²³

Az embertársak egymás közötti szolidaritása tehát csak igen szűk körben jogi kötelezettség. Valamelyest tágabb ennél az a kör, ahol a jogszabályok a hátrányt szenvedők támogatására *ösztönözni* igyekeznek a polgárokat. Ennek elsődleges területe lehet az adójog. Az adókedvezmények útján el tudja érni az állam, hogy az adózók ne pusztán az adóként egyébként fizetendő összeget, hanem annál többet is a rászorultak támogatására fordítsanak. A szolidaritás gyakorlására való ösztönzés másik lehetősége az, ha az állam kifejezetten juttatást nyújt azoknak, akik másokért tevékenykednek. Ennek példája a magyar szociális jogban az ápolási díj.²⁴

²² A 67. § szerint minden gyermeknek joga van a családra, az állam és a társadalom részéről arra a védelemre és gondoskodásra, amely a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéshez szükséges. A 70/J. § szerint pedig a Magyar Köztársaságban a szülők, gondviselők kötelesek kiskorú gyermekük taníttatásáról gondoskodni.

²³ A részletekről lásd. a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény VII. fejezetét.

²⁴ Vö. a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról 1993. évi III. törvény 40-44. §-ait.

Záró megjegyzések

A fenti áttekintés azt mutatja, hogy elsősorban az államnak vannak a szolidaritással kapcsolatos kötelezettségei. Nem lehet azonban arról elfeledkezni, hogy a gyengébbek segítségének költségeit végeredményben az adó- és járulékfizető polgárok fedezik, hiszen az állam csak azt tudja szétosztani, amit adó vagy más hozzájárulás formájában beszedett. A szolidaritás gyakorlásához szükséges áldozatot tehát végeredményben a polgárok hozzák. Ez az áldozat a mindennapokban nem feltétlenül tudatos, számos esetben még kevésbé önkéntes: azok, akik kapnak, többnyire másként ítélik meg az újraelosztást, mint azok, akik adnak. Különösen ellentmondásos az állam újraelosztó szerepének megítélése a volt szocialista országokban, ahol az államtól kapott adományok várása a szabad, felelős boldogulás keresését visszaszorította. Mégsem lehet ésszerűen azt állítani, hogy az állam esélyegyenlőtlenségeket kiegyenlítő elosztó tevékenysége a szegény többség tehetősebbek feletti zsarnokságának az eredménye vagy a társadalmi stabilitás kényszerű ára. Sokkal inkább arról van szó, hogy a különböző társadalmi csoportok közötti közösségvállalás tényleges eleme a társadalom hosszabb távú életének: olyan érték, amely meghatározza a társadalom egészét.